

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.028>

УДК 81'366.544

Л.М. КОЛІБАБА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології, Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: kolibaba.lm@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>

ЗАКІНЧЕННЯ ЗНАХІДНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

У статті за академічними виданнями «Українського правопису» простежено історію викладу правила про вживання закінчення -а (-я) у знахідному відмінку однини в іменниках — назвах неістот чоловічого роду II відміни. Установлено залежність змін у його формулюванні від ідеологічних чинників. Констатовано найповніше подання цього правила в «Українському правописі» 1928 р. й безпідставне звууження його в інших редакціях правопису. За семантичним критерієм запропоновано розмежування закінчень -а (-я), -а (-я) і нульового закінчення і тільки нульового закінчення для іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни в знахідному відмінку однини. Подано принципові корекції і доповнення до чинного правила про вживання закінчень знахідного відмінка іменників.

Ключові слова: знахідний відмінок, друга форма знахідного відмінка, другий знахідний відмінок, родовий відмінок, називний відмінок, іменники — назви неістот чоловічого роду II відміни, закінчення -а (-я), нульове закінчення.

Форма знахідного відмінка іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни із закінченням -а (-я) — самотутня морфологічна риса української мови, що привертає увагу дослідників упродовж тривалого часу, проте проблеми, пов'язані з її вноормуванням, є актуальними й дотепер.

Уживання іменників — назв неістот чоловічого роду в знахідному відмінку однини з флексією -а (-я) відоме українській мові здавна й засвідчене в найдавніших старослов'янських і старосхіднослов'янських пам'ятках [27: 201; 52: 56]. Це явище постало у зв'язку з потребою розрізняти форми підмета і прямого додатка, які через фонетичні зміни збіглися [27: 200; 33: 358; 52: 53–57].

Цитування: Колібаба Л.М. Закінчення знахідного відмінка іменників в історії українського правопису. *Українська мова*. 2020. № 3 (75). С. 28–44. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.028>

Семантико-граматичні особливості форми знахідного відмінка іменників із закінченням *-a (-я)* та історію її з'яви в мові найактивніше вивчали понад 100 років тому. У 20–30-х рр. ХХ ст. цій формі було надано статусу літературної морфологічної норми, її кодифікували в граматиках [12: 64; 37: 96; 13: 21], граматичних дослідженнях [36: 259–264; 22: 96; 16: 100; 14: 49; 31: 37; 23; 29: 51–52, 54–55] та лексикографічних джерелах (РУСКр; РУСПМ; ФДМ; РУСВТ; СДМ тощо). Проте якщо мовознавців 20–30-х рр. ХХ ст. звинувачували в надуживанні форми знахідного відмінка іменників на *-a (-я)*, її надмірно активному впровадженні в мовну практику [23: 43, 56], то в перші двоє десятиріч ХХІ ст. перед лінгвоукраїністами постала інша проблема: довести нормативність використання цієї «давньої» і «споконвічної» морфологічної риси української мови в різних функційно-стильових сферах мовної практики, куди вона поступово повертається після тривалої перерви, зумовленої ідеологічними чинниками. Це завдання ускладнене тим, що форма на *-a (-я)* із 1933 р. стала другою формою знахідного відмінка, яку фіксують лише деякі сучасні українські словники [34; 19; 2]. До того ж спеціального ґрунтовного правила, яке б чітко регулювало норми її використання в мовній практиці, у чинному «Українському правописі» досі немає, хоч І. Огієнко ще в 1958 р. наголошував, що знахідний відмінок на *-a* «дуже частий у нашій мові, і вже через це треба установити послідовний порядок уживання його, а в нас панує тут хаос» [27: 240].

Упродовж майже сторічного періоду функціонування правописного кодексу України у формулюванні правила про вживання другої форми знахідного відмінка ставалися зміни, зумовлені передусім позамовними чинниками. Про них свідчить варіювання кількості та переліку іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, які могли мати форму знахідного відмінка на *-a (-я)*. Цей перелік то звужували, то розширювали залежно від мовної політики курсу Радянського Союзу, у складі якого тоді перебувала Україна.

У пропонованій статті ставимо за мету простежити історію викладу, зміст і структуру правила про вживання закінчення *-a (-я)* у знахідному відмінку однини в іменниках — назвах неістот чоловічого роду II відміни в академічних виданнях «Українського правопису» різних років та з'ясувати, у якому з них воно найоб'єктивніше віддзеркалює граматичну своєрідність української мови. Виняткову увагу зосередимо на найновішій редакції українського правопису — 2019 р.

На сьогодні доведено, що форма знахідного відмінка на *-a (-я)* — це не штучно вигадана, а «жива ознака народної мови» [26: 255], «істотна й оригінальна» [27: 218], «традиційна українська форма знахідного відмінка» [10], «самобутня риса української мови» [18], хоч тривалий час в українському мовознавстві «однією зі специфічних рис синтаксису сучасної української мови» уважали наявність двох форм знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини від назв неістот у функції об'єкта: форми з нульовим закінченням, що співвідносна з формою називного

відмінка (перша форма), і форми із закінченням *-а*, співвідносної з формою родового відмінка (друга форма) [6: 67].

Грамматичну специфіку другої форми знахідного відмінка відбивають насамперед її назви, засвідчені в наукових джерелах. Цю форму в українському мовознавстві, зокрема й у різних виданнях «Українського правопису», здебільшого кваліфікують як однакову, спільну або співвідносну з формою родового відмінка [32: 103; 44: 71; 45: 82; 46: 87; 47: 72; 50: 120; 33: 103; 6: 67 та ін.]. На цій формальній і функційній подібності родового та знахідного відмінків ґрунтована більшість назв морфологічної форми, яка слугує виразником семантики прямого об'єкта й має закінчення *-а (-я)*: *знахідний, подібний до родового* [31: 37]; *родова форма знахідного відмінка* [23: 43]; *родовий об'єкта у функції знахідного* [1: 405]; *форма, однакова з формою родового відмінка* [44: 71; 45: 82;]; *форма, спільна з формою родового відмінка* [33: 103; 47: 72; 49: 73; 50: 120] та ін.

Проте теоретично вмотивованішою є інша група позначень цієї морфологічної форми, що акцентують увагу на її окремішності, незбіжності з формою родового відмінка. До неї належать терміни *акузативні форми однини на -а (-я)* [22: 96], *замінний відмінок на -а* [27: 204, 211], *друга форма знахідного відмінка* або *другий знахідний відмінок* [3: 102; 5: 122; 35: 96], *А-форма* [9: 30; 10: 96]. Зокрема, І. Огієнко форму зі значенням прямого об'єкта та флексією *-а (-я)* узагалі вважає «новим відмінком — замінним на *-а*», який «істотою своєю зовсім не є відмінком родовим, бо він у реченні править за знахідного. А своєю формою він не знахідний. Це власне новий відмінок» [27: 204]. І.Р. Вихованець довів, що у словосполученнях *читаю листа, узяв бінокля* вжито знахідного відмінка, а не родового, і констатував: «Це другий знахідний від назв неістот, а не родовий відмінок» [4: 93]. М.Д. Гінзбург наполягає на тому, що форму знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)*, співвідносну з формою родового відмінка, термінологійно правильно називати саме «А-формою», оскільки цей термін повністю відповідає позначуваному поняттю і засвідчує, що, поперше, «форма знахідного відмінка може мати тільки закінчення *-а (-я)* незалежно від закінчення родового відмінка», а по-друге, у «конструкціях з прямо-перехідними дієсловами маємо знахідний, а не родовий відмінок» [10: 96]. Ми послуговуємося термінами *друга форма знахідного відмінка* та *другий знахідний відмінок*, які запропонував І.Р. Вихованець, бо саме вони, на нашу думку, найточніше відбивають специфіку знахідного відмінка в українській мові.

Правило про нормативні закінчення іменників чоловічого роду в знахідному відмінку однини вперше подано в проєкті «Українського правопису» 1926 р. [38: 43]. У «Найголовніших правилах українського правопису» 1921 р. [24], прийнятих Всеукраїнською Академією Наук і затверджених Народнім Комісаром Освіти, та в їх новому виданні 1925 р. [25], які передували цьому проєктові й сформували його основу, такого правила не було, оскільки «вони охопили лише частину того, що потребувало негайного унормування» [30: 450] і тому «туди не ввійшло чимало

правописних подробиць, не кажучи вже про морфологію та синтаксис» [28: IX]. Під час широкого обговорення проекту «Українського правопису» 1926 р. правило про закінчення знахідного відмінка однини іменників чоловічого роду не зазнало коригування. У двох проектах «Українського правопису» 1926 р. [38: 43] та 1928 р. [39: 38], а також в офіційно затвердженому в 1928 р. виданні, яке було надруковане 1929 р. [40: 36–37], його формулювання ідентичні.

Відповідно до цього правила закінчення *-а (-я)* у знахідному відмінковій однини, крім усіх іменників — назв «живих істот» чоловічого роду на приголосний та *-о (-ьо)*, можуть також мати й інші іменники, якщо вони «означають точно оформлені предмети, або взагалі точно визначені в розмірі й формі речі й поняття», як наприклад, предмети: *плуга, носа, пальця, олівця, димаря, каганця, гвинта, автомобіля, дощоміра, переривача, барометра, фонографа, грамофона, мікроскопа, мотора...*; певні міри: *гарця, пуда, карбованця, аршина, метра, грама, січня, листопада, вівторка, тижня, місяця...*, а також на *дуба, за олівця...*, навіть *університета, декрета* та ін. [38: 40, 43; 39: 36, 38; 40: 33–34, 36]. Решта іменників, серед яких і «всі ніякого роду й жіночого на приголосний», у знахідному відмінку мають форми називного [38: 43; 39: 39; 40: 37]. Отже, в «Українському правописі» 1928 р. закінчення *-а (-я)* у знахідному відмінку однини визнано нормативним та обов'язковим для широкого кола іменників чоловічого роду зі значенням «точно оформленої» або «точно визначеної» предметності, тобто назв конкретних предметів. І це обґрунтовано, оскільки саме закінчення *-а (-я)* «знаменує ціле, предмет» [29: 51], «має властивість уконкретнювати й індивідуалізувати» [23: 44]. Порівняно з наступними виданнями в цьому правописі не тільки в нормовано найбільше іменників — назв неістот чоловічого роду, для яких знахідний відмінок на *-а (-я)* є природною, органічною морфологічною ознакою, а й чітко визначено семантичний критерій, що вможливорює цю морфологічну форму й пояснює закономірності її вжитку.

Виклад правила, що стосується другого знахідного відмінка, в «Українському правописі» 1928 р. не випадково вирізняється ґрунтовністю та повнотою ілюстративного матеріалу на тлі приписів, наведених у правописах інших років видання, адже «це ж був не тільки правопис у вузькому розумінні цього слова», а «завершена й ухвалена для всеукраїнського вжитку система українського правопису й граматичних норм» — «велике як на той час досягнення, може, найбільше за всю попередню історію української літературної мови» [51: 424]. Державна Комісія, розробляючи правила правопису української літературної мови, намагалася «не порушувати без крайньої потреби усталеної традиції, узвичаєної норми, хоч, розуміється, увесь час оглядалася на живу мову в її різних діалектах та її історію» [38: 5], унаслідок чого це видання правопису було створене на засадах збереження «традиції й природи української мови» [там само].

Розділ «Закінчення відмінюваних слів» (у проекті «Українського правопису» 1926 р. — «Закінчення відмінних слів» [38: 36, 118]) до «Українського

правопису» 1928 р. підготував О. Синявський [38: 4; 30: 434]. Проте погляди мовознавця на форми знахідного відмінка однини іменників — назв «предметів неживих» чоловічого роду, викладені в його праці «Норми української літературної мови» [29: 55] і в «Українському правописі» [38: 40, 43; 39: 36, 38; 40: 33–34, 36], дещо відрізняються. Зокрема, у «Нормах української літературної мови», що, за оцінкою В. Чапленка, стали «кодексом граматичної упорядкованості української літературної мови» [51: 427], автор подає закінчення *-a (-я)* як варіантне до нульового закінчення називного відмінка (пор.: «у знахідному як у назовному або теж *-a (-я)*: *урізав палець* або *урізав пальця*, *купив на карбованця* і т. ін.» [29: 55], «у знахідному як у назовному або на *-a (-я)*: *поламав віз* або *поламав воза*, *скінчив університет* або *скінчив університета*, *читав декрет* або *читав декрета* і т. ін.» [там само]), тоді як у тексті правила «Українського правопису» такої варіантності немає, там як єдино нормативні для цих іменників наведені лише форми із закінченням *-a (-я)*. Імовірно, це зумовлено тим, що «Український правопис», за визначенням самого О. Синявського, — «витвір колективний у найширшому розумінні слова» [30: 449], а Державна комісія, працюючи над правописом, невпинно дбала про дотримання одного із засадничих принципів його створення — принципу «можливого спрощення» [38: 4].

А втім, причини таких розбіжностей могли полягати й в іншому, зокрема в особистих лінгвістичних переконаннях О. Синявського, який відкидав надмірну етнографізацію літературної мови, критично ставився до мови класиків і рішуче не поділяв думки «“українізувати” українську мову за всяку ціну» [29: 5]. Він не заперечував українську народну мову як основу української літературної мови [28: VI–VII], проте й «не фетишизував» її [29: 6]. В. Чапленко припускав, що, перевидаючи «Норми української літературної мови» О. Синявського в 1941 р., В. Сімович не подав передмови автора, яка була в першому виданні 1931 р., з огляду на те, що в ній «відчувалося щось від того урядового тиску, що його Наум Каганович започаткував як “боротьбу з народництвом в українському мовознавстві”» [51: 426].

У наступних виданнях «Українського правопису» реєстр іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, що їх було дозволено вживати в знахідному відмінкові однини із закінченням *-a (-я)*, поступово звужували. У 1933 р. у зв'язку зі згортанням процесів українізації «Український правопис» 1928 р. було звинувачено в «штучному відриві української мови від мови російської» [41: 3], а граматичні правила, викладені в ньому, оголошено такими, що «засмічували українську мову націоналістичними елементами» [41: 4].

Починаючи з «Українського правопису» 1933 р. самостійне правило про вживання другої форми знахідного відмінка трансформували у примітку, що за своєю суттю була винятком із правила, склад іменників, які можуть її мати, істотно скоротили, а критерій, що вможлилював цю морфологічну форму, виклали в незрозумілому формулюванні, відповідно до

якого закінчення *-a (-я)* «поруч з формою, однаковою з називним відмінком, можуть мати інколи і деякі інші іменники», наприклад: *трактор(а)*, *комбайн(а)*, *плуг(а)*, *дуб(а)*, *стол(а)*, *карбованиц(я)*, *димар(я)*, *акт(а)*, *лист(а)*, *декрет(а)* [41: 34]. Якщо згідно з «Українським правописом» 1928 р. підставою вживати іменники — назви неістот чоловічого роду в знахідному відмінку однини із закінченням *-a (-я)* слугувала їхня семантика, то у виданні «Українського правопису» 1933 р. її замінили суб'єктивним приписом нелінгвістичного змісту: «можуть мати **інколи і деякі інші** іменники». Тут формі знахідного відмінка на *-a (-я)* порівняно з формою, що має нульове закінчення, уперше надано статусу неосновної, другорядної, місце якої «поруч з формою, однаковою з називним відмінком» [41: 34], але розташованої після неї.

Офіційне запровадження двох морфологічних форм знахідного відмінка однини — на *-a (-я)* (власне української) та з нульовим закінченням (однакової з російською) — дуже негативно позначилося на практичному використанні словоформ із закінченням *-a (-я)*, адже за політичних обставин того часу мало хто зважувався «вжити української форми, коли подається поруч і російська» [27: 225]. Крім того, у другій частині правила про закінчення знахідного відмінка однини іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни зміст примітки фактично спростовано, адже там чітко зазначено, що всі інші (тобто крім тих, які позначають істот) іменники чоловічого й середнього роду «у знахідному відмінку однини мають ту саму форму, що і в називному» [там само], серед них і *стіл*, *лист*, *декрет*, *акт*, які було подано в примітці [там само], а також *міст*, *будинок*, що відповідно до неї мали б мати форму на *-a (-я)*. Наведені іменники І. Огієнко кваліфікував як «сумнівні» приклади, що не відповідають реальній мовній практиці, адже «по всій Україні кажуть: *купив стола* (а не *стіл*), *зруйнували моста* (а не *міст*), *спалили будинка* (а не *будинок*), *видали декрета*» [27: 228].

Українським для другого знахідного відмінка стало правило, подане у проектах «Українського правопису» 1938 р. [42: 55] та 1940 р. [43: 59], що лягли в основу «Українського правопису», затвердженого до друку 1945 р. Його було опубліковано в 1946 р. (перше видання) [44: 71], а перевидано в 1960 р. (друге видання) [45: 82]. Перед розробниками проекту «Українського правопису» 1938 р. стояло завдання: «ліквідувати націоналістичні перекручення і виправити помилки українського правопису» [42: 3]. До таких «перекручень» зарахували й другу форму знахідного відмінка, оскільки реєстр іменників, для яких вона була номативною, у цьому проекті обмежено лише трьома словами: *плуг* (і *плуга*), *дуб* (і *дуба*), *лист* (і *листа*) [42: 55].

Правило, викладене в проектах «Українського правопису» 1938 р. та 1940 р., майже без змін перенесено до «Українського правопису» 1946 р. та 1960 р. У його формулюванні замінено лише дієслово «мають» [42: 55; 43: 59] на «припускають» [44: 71; 45: 82], що в поєднанні з прислівником «іноді» відкрито надає змісту цього правила ще більшої обмеженості,

винятковості, здатності бути поширеним на невелику кількість іменників. Відповідно до цього правила форму, однакову з формою родового відмінка, тобто із закінченням *-a* (*-я*), крім іменників, що означають істот, паралельно зі звичайною формою, однаковою з називним відмінком, іноді мають (припускають) і деякі інші іменники: *плуг* і *плуга*, *дуб* і *дуба*, *лист* і *листа* [42: 55; 43: 59; 44: 71; 45: 82]. Як бачимо, у цитованих виданнях «Українського правопису» другій формі знахідного відмінка так само, як і в «Українському правописі» 1933 р., надано статусу друго-рядної морфологічної форми, винятку, бо її «іноді мають і деякі інші іменники», і натомість наголошено, що «звичайною», тобто основною, для іменників чоловічого роду цієї відміни є форма, «однакова з називним відмінком» [42: 55; 43: 59; 44: 71; 45: 82]. За оцінкою І. Огієнка, «правило», викладене в «Українському правописі» 1946 р., «помилкове і грубо ненаукове» [27: 226, 241], «штучне, русифікаційне» [27: 226], «іде проти істоти української мови» [27: 228].

У правилі 1946 р. порівняно з правилом 1933 р. слово «інколи» [41: 34] замінено на його синонім «іноді» [44: 71]. Уживання цих прислівників у тексті правил надало їм статусу винятків, проти чого категорично виступав І. Огієнко: «...таку форму [на *-a*] не “іноді” припускають, але вона панує як у мові народній, так і в літературній. Таке правило могли скласти тільки особи, що українську мову знають мало, і таке твердження “іноді” нічого спільного з наукою не має» [27: 227]. Мовознавець так само заперечив і безпідставне вживання слова «паралельно» [44: 71] в тексті правила 1946 р.: «Це цілком не наукове твердження, бо українська мова знає багато сотень слів, при яких нема паралельності, а є тільки одна замінна форма на *-a*» [27: 227]. Справді, слово «паралельно» в тексті правила спростовує його іманентність, оскільки для більшості іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни єдино правильною питомою морфологічною формою знахідного відмінка однини є форма із закінченням *-a* (*-я*), тоді як форма з нульовим закінченням радше є винятком із правила, ніж рівноправним замінним варіантом.

Обмеження у вжитку другого знахідного відмінка, засвідчені в «Українському правописі» 1946 р., безпосередньо зумовлені суспільно-політичними чинниками функціонування української мови в той період. Це видання правопису ще більше наближене до російського, адже однією з основних настанов його створення було «забезпечити єдність з правописами братніх народів Радянського Союзу, особливо — російського» [15: 517]. З приводу правила, поданого в «Українському правописі» 1946 р., І. Огієнко обурено писав: «На основі цього “правила” тепер в Україні замінного відмінка на *-a* вживають тільки при деяких словах. А щоб не мати клопоту, зовсім не вживають його! Оминають заради святого спокою!» [27: 228].

«Український правопис» 1989 р., оприлюднений у 1990 р., попри повернення деяких правил правопису 1928 р., за висновками В. Кубайчука, — це третє видання, що є «органічним продовженням» першого

(1946 р.) і другого (1960 р.) [21: 131]. У ньому перелік іменників — назв неістот чоловічого роду, які в знахідному відмінку однини можна вживати із закінченням *-а (-я)*, аналогічно до попередніх видань обмежено словом «**деякі** іменники», проте кількість таких іменників збільшено до шістьох: (зрізав) *дуба* й *дуб*, (дав) *карбованця* й *карбованець*, (написав) *листа* й *лист*, (узяв) *ножа* й *ніж*, (поклав) *олівця* й *олівець*, (поставив) *плуга* й *плуг* [46: 77]. В «Українському правописі» 1990 р., на відміну від видань 1933 р., 1946 р. та 1960 р., повернено увагу про семантичну характеристику іменників, що в знахідному відмінку однини можуть мати паралельну форму на *-а (-я)*, відповідно до якої такі іменники є «переважно назвами побутових предметів» [46: 77], проте її дотримано непослідовно, вибірково, оскільки інші іменники чоловічого роду, які також позначають побутові предмети, наприклад *стіл*, віднесено до тих, що в знахідному відмінку однини мають форму називного відмінка [там само]. Позитивною ознакою «Українського правопису» 1990 р. видання є те, що в ньому форму знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* подано на першому місці, а з нульовим закінченням — на другому [там само].

Основним здобутком четвертого, виправленого й доповненого, видання «Українського правопису», яке було опубліковане в 1993 р., є «виправлення помічених помилок третього видання й оновлення ілюстративного матеріалу» [21: 132]. Проте правило про вживання другої форми знахідного відмінка в ньому залишено без змін, його не виправлено щодо змісту й не доповнено новими іменниковими ілюстраціями [47: 72].

«Український правопис. Проект найновішої редакції» 1999 р. був створений у зв'язку з потребою переглянути орфографічний кодекс після його «тривалого препарування на догоду ідеологічній настанові зближення російської та української мов, а фактично — тотального уподібнення української мови до російської» [15: 561]. Підготуванню цього видання посприяли зміни в суспільно-політичному житті України, зокрема державна незалежність, скасування численних обмежень та утисків, що «дали поштовх національному й мовному відродженню українського народу» [там само]. Однак, попри запропоновані в цьому проекті слухні мовні новації та закладені в ньому «основи для компромісного розв'язання багатьох дискусійних елементів» [15: 23], формулювання правила про вживання другої форми знахідного відмінка в «Українському правописі» 1999 р. [48: 112] тотожне формулюванням, наведеним у його виданнях 1990 р. та 1993 р. Єдина відмінність — із переліку іменників вилучено словоформи *карбованця* і *карбованець* [там само], що, найімовірніше, не пов'язано з лінгвістичними проблемами, а зроблено лише через виведення з обігу грошової одиниці, яку цей іменник позначав.

Аналогічний зміст і статус примітки має це правило й у наступному проекті «Українського правопису» 2003 р. [49: 73]. Оскільки його текст лише в дечому відрізнявся від редакції правопису 1993 р., то й відповідне правило в ньому залишено без змін.

У новій редакції «Українського правопису» 2019 р., як зазначено в його передмові, зроблено спробу повернути до життя «деякі особливості правопису 1928 р., що є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя» [50: 8]. Проте стосовно повернення другої форми знахідного відмінка, що також є частиною української орфографічної традиції, у цьому виданні зроблено незначні зміни прогресивного характеру, до яких уналежнюємо такі: 1) розширено перелік семантичних груп іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, які в знахідному відмінку однини можна вживати із закінченням *-a (-я)*, зокрема, крім назв побутових предметів, додано назви «дерев, документів та ін.» [50: 120], що дає змогу поширити це правило також на іменники — назви документів і послуговуватися ними в науковому та офіційно-діловому стилях сучасної української літературної мови; до того ж їх підпорядковано загальній семантичній ознаці «конкретні іменники чоловічого роду» [там само]; 2) скориговано реєстр іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, для яких закінчення *-a (-я)* у знахідному відмінку однини є нормативним: з нього так само, як і в проєкті 1999 р., вилучено словоформи *карбованця* і *карбованець*, а натомість додано варіантні форми іменників *акт* і *акта*, *вірш* і *вірша*, *довідник* і *довідника*, *перстень* і *персня* [50: 120]; усього наведено 9 іменників.

Проте очевидним є те, що в «Українському правописі» 2019 р. не змінено ідеологію трактування закінчення *-a (-я)* знахідного відмінка. За основу використано те саме правило, що й у попередніх його виданнях, із тим же другорядним статусом — «примітка». Не змінено пріоритетності розташування словоформ на *-a (-я)* та з нульовим закінченням. Так само, як і в правописах 1933, 1946, 1960 рр. видання, у найновішому правописі на першому місці наведено морфологічні форми з нульовим закінченням, а на другому — із закінченням *-a (-я)* [50: 120], що не відповідає історично сформованій граматичній нормі. Не вилучено слово «деякі» щодо іменників, для яких уживання в знахідному відмінку однини із закінченням *-a (-я)* є органічним явищем, що формує в користувачів хибну думку про його спорадичність, тоді як «в українській мові таких слів, що мають замінного на *-a*, сотні, а правильніше — й безліч» [27: 227]. Не переглянуто набір іменників — назв неістот чоловічого роду, для яких нормативним у знахідному відмінку однини визначено лише нульове закінчення [50: 120], хоч частина з них відповідно до українськомовної традиції здавна вживана із закінченням *-a (-я)*.

Автори нової редакції «Українського правопису» 2019 р. не зважили на ґрунтовний теоретичний доробок сучасних лінгвоукраїністів, що відображає особливості використання форм другого знахідного відмінка в мовній практиці українського народу. У новітніх наукових дослідженнях [52; 7: 66–67; 9; 10; 17; 18; 11; 20 та ін.], опертих на найавторитетніші напрацювання провідних мовознавців 20–30-х рр. ХХ ст. і підкріплені мовною практикою ХХІ ст., та в деяких лексикографічних джерелах [34; 19; 2] сформовано чіткі виважені передумови для відживлення цієї

кількасотрічної традиції української мови, з огляду на які правило про другу форму знахідного відмінка, запропоноване в новій редакції «Українського правопису» 2019 р., на перспективу потрібно принципово переглянути, скорегувати й удокладнити. Відповідно до таких лінгвістичних настанов:

1. Оскільки друга форма знахідного відмінка є самобутньою і живою ознакою української мови, що відбиває кількасотрічну народнорозмовну традицію, то для всіх іменників чоловічого роду II відміни із конкретно-предметним значенням у знахідному відмінку однини потрібно повернути лише одне закінчення — *-а (-я)* — і подати його як самостійне повноваге правило.

2. Варіантні форми знахідного відмінка залишити тільки для іменників із «невиразною» семантикою, причому ті, що закінчуються на *-а (-я)* як власне українські подати на першому місці, а з нульовим закінченням — на другому.

3. Розширити й удокладнити перелік лексико-семантичних груп іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, для яких закінчення *-а (-я)* у знахідному відмінку однини є органічною морфологічною рисою.

В «Українському правописі» 2019 р. короткий перелік лексико-семантичних груп іменників, що охоплює лише назви побутових предметів, дерев і документів, завершує позначка «та ін.» [50: 120], якої не було в попередніх виданнях (у редакціях 1926, 1928 та 1929 рр. замість «та ін.» поставлено крапки (...)) [38: 40, 43; 39: 36, 38; 40: 33–34, 36]. Це дає підстави мовцям, не порушуючи чинної граматичної норми, поширити другу форму знахідного відмінка й на інші семантичні групи іменників із конкретно-предметним значенням, зокрема на назви одягу та взуття (забруднити *кожуха, черевика, чобота, кашкета, капелюха, плаща* та ін.), їжі (з'їсти *калача, сухаря, бублика* тощо), городніх рослин (виростити *гарбуза, кавуна, огірка, буряка* та ін.), частин тіла (схопити *за носа, пальця, ліктя, язика, хвоста, чуба* тощо), споруд і будівель (збудувати *моста, будинка, гаража, університета, інститута* і под.), знарядь та приладів (нагострити *заступа*; увімкнути *обігрівача, телефона, комп'ютера, телевізора, двигуна, мотора*; продемонструвати *мікроскопа, барометра* тощо), зброї (дістати *ножа, меча, штика, пістолета, револьвера, кулемета* та ін.), грошових одиниць (позичити *дуката, шеляга, п'ятака, карбованця* і под.), різновидів транспорту (відремонтувати *воза, велосипеда, автомобіля*; спізнитися *на автобуса, поїзда, літака* тощо) і под., незалежно від того, яке закінчення вони мають у родовому відмінку однини — *-а (-я)* чи *-у (-ю)*.

Іменники, що позначають погодні явища (*дощ, вітер, мороз, град* та ін.), світила (*місяць*), дні тижня (*понеділок, вівторок, четвер*), місяці (*червень, липень, серпень, вересень, жовтень* тощо), одиниці міри (*міліметр, сантиметр, дециметр, метр, кілометр, фунт, аршин*) і ваги (*грам, кілограм, центнер* і под.), також варто додати до переліку лексико-семантичних груп іменників, зробивши заувагу, що їх доречно вживати в знахідному відмінку однини із закінченням *-а (-я)* лише в разі свідомого бажання

мовця надати цьому іменникові значення «чогось оформленого», персоніфікувати його, «ніби оживити, уособити» [29: 52], «виразно реалізувати» цю назву [27: 209], напр.: *Сидить козак на могилі тай вітра питає* (укр. нар. пісня); *З'їла сонце, з'їж і місяця, з'їж і зірочки — дрібні діточки* (П. Чубинський); *Вася вирішив і оголосив усім богодухівським бабам, що дощу немає через те, що доща того закопано* (Остап Вишня).

4. Закінчення *-a (-я)* затвердити як нормативне також для іменників — назв народних ігор, бійок, танців і музичних творів, а також для тих, що входять до складу стійких зворотів на зразок *грати у квача, танцювати гопака, дати ляпаса, дістати прочухана, спіймати облизня* тощо.

5. Запропонований розширений перелік лексико-семантичних груп проілюструвати відповідними іменниками, істотно доповнивши їхній реєстр. Особливу увагу потрібно звернути на назви «написаного» [27: 208].

Прикметно, що в усіх виданнях «Українського правопису» серед іменників, які можуть мати другу форму знахідного відмінка, навіть у правилі 1946 р., подано іменник *лист(a)*. У правописі 1933 р. з-поміж назв документів збережено ще й *акт(a)* та *декрет(a)*, а в новій редакції «Українського правопису» 2019 р., крім словоформ (написав) *лист* і *листа*, наведено також (уклав) *акт* і *акта*, (вивчив) *вірш* і *вірша*. І. Огієнко зауважував, що з плином часу люди почали сприймати назви «написаного» як реальні речі, унаслідок чого вони «стали помалу підпадати процесові заміни знахідною формою родового на *-a*» [27: 208–209]. Це слова *акт, протокол, статут, закон, договір, контракт, лист, журнал, словник, диплом, папір* (акт), *папірець, чек, Апостол* (Книга), *літопис, допис, спис, перепис, відпис, рукопис* і багато подібних [там само].

З огляду на те, що в «Українському правописі» 2019 р. статусу нормативної надано другій формі знахідного відмінка іменників — назв документів [50: 120], запропонований у цьому виданні реєстр іменників слушно доповнити словами наведеного зразка. Хоч їх не так багато в народній мові, проте вони із закінченням *-a (-я)* зафіксовані не лише в художній літературі, а й в офіційно-ділових, наукових, навчальних текстах та лексикографічних джерелах 20–30-х рр. ХХ ст. Саме тому підтримуємо тих українських дослідників, які пропонують відновити форму другого знахідного відмінка для іменників — назв документів, таких як: *документа* (від *документ*), *акта* (від *акт*), *договора* (від *договір*), *контракта* (від *контракт*), *закона* (від *закон*), *декрета* (від *декрет*), *указа* (від *указ*), *протокола* (від *протокол*), *звіта* (від *звіт*), *рапорта* (від *рапорт*), *статута* (від *статут*), *універсала* (від *універсал*), *проекта* (від *проект*), *плана* (від *план*), *реєстра* (від *реєстр*), *списка* (від *список*) тощо.

6. Крім безприйменникових форм знахідного відмінка на *-a (-я)*, серед ілюстративного матеріалу обов'язково подати й прийменникові форми, поширені в українській мовній практиці, зокрема в живому усному мовленні, фольклорі, художній літературі, наукових текстах [37: 96; 22: 97; 29: 55; 27: 206 та ін.] та лексикографічних джерелах (РУСКр; РУСПМ; ФДМ; СДМ тощо).

Іменники, які в знахідному відмінку однини мають варіантну форму на *-а (-я)*, здебільшого поєднують із прийменниками *за, на, у (в)*, дещо рідше — з прийменниками *про, під, по, через*, пор.: ...**за плуга** взявся [37: 96]; ...**правити за документа** (ФДМ); *Потім ти мене — цап за **чуба**...* (Степан Васильченко); ...*тримаючи в руці шапку, витанцьовував Гива по клуні й ніяк не міг взятися **за ціпа*** (М. Стельмах); ...*я взявся **за каната** й опинився в повітрі, дригаючи ногами* (Ю. Яновський); *Навколо Хоми, з'юрмившись, бралися **за живота** бійці* (О. Гончар); *Антипо береться **за хвоста** свого товариша* (В. Дрозд); ...*звелів зібрати жертви **на пам'ятника*** [52]; ...*аби Київську Академію переробити **на університета*** [52]; ...[Іван] *сів **на трактора** ще до війни і зараз тут вожакує* (О. Гончар); ...*про пам'ятника пішли чудні теревені* [52: 62]; ...*підійшов **під дуба*** [37: 96]; *Через того **самоката** посварилися ми з братом* (Г. Бойко); ...*побачив **через бінокля*** (Вал. Шевчук) тощо. І. Огієнко зауважував, що «прийменник не заважає дії згадуваного тут процесу заміни. Напр.: *сів на воза, проміняв за стола, почепив окуляри на носа, встропив у рота, угнав у пальця*» [27: 206].

3-поміж усіх видань «Українського правопису» прийменникові форми другого знахідного відмінка як нормативні рекомендовано лише у виданнях 1926 [38: 43], 1928 [39: 38] та 1929 рр. [40: 36].

Отже, історія українського правопису засвідчує, що внормування форми знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* було непослідовним і безпосередньо залежало від ідеологічних настанов: із самостійного правила, у якому *-а (-я)* було проголошене єдиним можливим закінченням іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, що позначають конкретні предмети, його перетворили на коротку примітку (точніше — виняток), із поступовим витісненням цієї форми на друге, неосновне місце, причому її рекомендували вживати лише в деяких іменниках після нульового закінчення.

Основним критерієм вибору закінчень знахідного відмінка повинен бути семантичний. Проте його найпослідовніше дотримано лише в редакції «Українського правопису» 1928 р. та частково — у виданнях 1990, 1993, 2003 та 2019 рр. Відповідно до цього критерію, ґрунтованого на багаторічній українській народнорозмовній традиції, закінчення *-а (-я)* в знахідному відмінку однини мають іменники чоловічого роду із конкретним значенням, тобто ті, що є назвами побутових предметів, одягу та взуття, їжі, дерев, городніх рослин, частин тіла, споруд і будівель, знарядь та приладів, зброї, грошових одиниць, різновидів транспорту, документів і под. Варіантні форми знахідного відмінка на *-а (-я)* та з нульовим закінченням є нормативними для іменників із «невизначеною» семантикою — тих, що позначають погодні явища, світила, одиниці міри та ваги тощо, причому із закінченням *-а (-я)* в знахідному відмінку однини їх доречно вживати лише в разі персоніфікації предмета, позначуваного таким іменником. Для іменників чоловічого роду II відміни з абстрактним значенням типовим закінченням знахідного відмінку однини є нульове.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- РУСКр — Російсько-український словник: у 4 т. Голов. ред. А.Ю. Кримський. Т. 1–3. Київ, 1924–1933.
- РУСПМ — Російсько-український словник правничої мови: (понад 67 000 слів). Голов. ред. А.Ю. Кримський. Київ, 1926.
- ФДМ — Фразеологія ділової мови. Уложили В. Підмогильний, Є. Плужник. Київ, 1927.
- РУСВТ — С. та О. Якубські. Російсько-український словник військової термінології. Харків, 1928.
- СДМ — Дорошенко М., Станіславський М., Страшкевич В. Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія. Київ, 2018. XVI. 248 с. *Репринт з вид. 1930 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови. Київ, 1960.
2. ВЕСУМ. URL: <https://r2u.org.ua/vesum/> (дата звернення: 01.03.2020).
3. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. Київ, 1987.
4. Вихованець І.Р. Родовий чи знахідний відмінок? *Культура слова*. 1989. Вип. 37. С. 93–95.
5. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992.
6. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004.
7. Вихованець І.Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ, 2012.
8. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Загнітко А.П., Соколова С.О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ, 2017.
9. Гінзбург М. Про форми знахідного відмінка в українських фахових текстах. *Українська мова*. 2012. № 4. С. 29–40.
10. Гінзбург М. Традиційна українська форма знахідного відмінка як засіб забезпечити точність та однозначність фахових текстів. *Стиль і текст*. 2013. Вип. 14. С. 93–101.
11. Городенська К. Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово*. 2017. № 4. С. 40–45.
12. Граматика руської мови. Уложили Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. Третє перероблене видання. Відень, 1914.
13. Грунський Н.К. Украинская грамматика. Київ, 1918.
14. Грунський М., Мироненко М. Український правопис. 1927.
15. Історія українського правопису: XVI–XX століття. Хрестоматія. Київ, 2004.
16. Іваниця Гр. Курс украинского языка в кратком практическом изложении. 1926.
17. Колібаба Л. Друга форма знахідного відмінка іменників: семантико-граматичні особливості та сфери функціонально-стильового вживання. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції з україністики «Діалог мов — діалог культур. Україна і світ», 1–4 листопада 2012 р. München — Berlin — Washington D.C.* 2013. С. 257–267.
18. Колібаба Л. Друга форма знахідного відмінка іменників як самобутня риса української мови. *Дивослово*. 2014. № 6. С. 28–32.
19. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ, 2016.
20. Костусяк Н.М. Актуалізовані форми іменників і нові лексеми в сучасній українській мові: аспекти дослідження та проблеми вноормування. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській*. Київ, 2019. С. 112–121.
21. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови IX–XX ст. Київ, 2020.
22. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ, 1925.
23. Матвієнко О. Назовна та родова форма знахідного відмінка. *Збірник державних центральних курсів українознавства*. Харків, 1930. Вип. 3. С. 43–56.
24. Найголовніші правила українського правопису. Київ, 1921.
25. Найголовніші правила українського правопису. Нове видання. Київ, 1925.
26. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова. Київ, 2010.
27. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Наша літературна мова. Київ, 2011.

28. Синявський О. Порадник української мови. Харків — Берлін — Нью-Йорк, 1922.
29. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ, 2018. *Репринт з вид. 1931 р. 368 с. (Серія «Українська граматична класика»).*
30. Синявський О. Коротка історія «Українського правопису». *Історія українського правопису: XVI–XX століття. Хрестоматія.* Київ, 2004. С. 432–452.
31. Сулима М. Українська фраза. Харків, 1928.
32. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. За заг. ред. І.К. Білодіда. Київ, 1969.
33. Сучасна українська літературна мова: підручник. За ред. А.П. Грищенка. Київ, 1997.
34. Тараненко О.О. Словозміна української мови. Nyíregyháza, 2003.
35. Тараненко О.О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство.* 2005. № 3–4. С. 85–104.
36. Тимченко Е.К. Функции генетива в южнорусской языковой области. Варшава, 1913.
37. Тимченко Є.К. Українська грамати́ка. Київ, 1917.
38. Український правопис (проект). Харків, 1926.
39. Український правопис (проект). Харків, 1928.
40. Український правопис. Видання перше. Харків, 1929.
41. Український правопис. Харків, 1933.
42. Український правопис (проект видання четвертого). Київ, 1938.
43. Український правопис. Київ, 1940.
44. Український правопис. Київ, 1946.
45. Український правопис. 2-ге вид., доп. й випр. Київ, 1960.
46. Український правопис. 3-ге вид., випр. й доп. Київ, 1990.
47. Український правопис. 4-те вид., випр. й доп. Київ, 1993.
48. Український правопис. Проект найновішої редакції. Київ, 1999.
49. Український правопис. Проект. Київ, 2003.
50. Український правопис. Київ, 2019.
51. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (XVII ст. — 1933 р). Нью-Йорк, 1970.
52. Юносова В.О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. Київ, 2003.

LEGEND

- РУСКр — Krymskyi, A.Yu. (Ed.). (1924–1933). Russian-Ukrainian Dictionary: in 4 vol. Vol. 1–3. Kyiv (in Ukr.).
- РУСПМ — Krymskyi, A.Yu. (Ed.). (1926). Russian-Ukrainian Dictionary of Legislative Language: (over 67 000 words). Kyiv: Drukarnia UAN (in Ukr.).
- ФДМ — Pidmohylnyi, V., Pluzhnyk, Ye. (Eds.). (1927). Phraseology of Business Language. The second corrected edition. Kyiv: Chas (in Ukr.).
- РУСВТ — Yakubski, S and O. (Eds.). (1928). Russian-Ukrainian Dictionary of military terminology. Kharkiv (in Ukr.).
- СДМ — Doroshenko, M., Stanislavskyi, M., Strashkevych, V. (Eds.). (2018). Business Language Dictionary. Terminology and phraseology. Kyiv: Vydavnychi Dim D. Bura-go. XVI. 248 p. *Reprint from the edition of 1930 (Series “Ukrainian Heritage Dictionary”)* (in Ukr.).

REFERENCES

1. Bezpalko, O.P. (1960). Essays of the historical syntax of the Ukrainian language. Kyiv: Radianska shkola (in Ukr.).
2. VESUM. URL: <https://r2u.org.ua/vesum/> (Accessed 01.03.2020).
3. Vykhovanets, I.R. (1987). System of cases of Ukrainian. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
4. Vykhovanets, I.R. (1989). Genitive or accusative case? *Culture of the word*, 37, 93–95 (in Ukr.).
5. Vykhovanets, I.R. (1992). Essays of the functional syntax of the Ukrainian language. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

6. Vykhovanets, I., Horodenska, K. (2004). Theoretical morphology of Ukrainian. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).
7. Vykhovanets, I.R. (2012). Speak on Ukrainian: linguistic etudes. Kyiv: Pulsary (in Ukr.).
8. Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H., Zahnitko, A.P., Sokolova, S.O. (2017). Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology. Kyiv: Vydavnychi Dim D. Burago (in Ukr.).
9. Ginzburh, M. (2012). About the forms of accusative in Ukrainian scientific texts. *Ukrainian language*, 4, 29–40 (in Ukr.).
10. Ginzburh, M. (2013). The traditional Ukrainian accusative form as the means to ensure accuracy and clarity of professional texts. *Stale and text*, 14, 93–101 (in Ukr.).
11. Horodenska, K. (2017). The grammatical norms of the Ukrainian literary language and the modern practice of the professional community. *Dyvoslovo*, 4, 40–45 (in Ukr.).
12. Smal-Stotskyi, S., Hartner, F. (Eds.). (1914). Grammar of the Russian language. The third revised edition. Vienna (in Austria).
13. Hrunskyi, N.K. (1918). Ukrainian grammar. Kyiv (in Ukr.).
14. Hrunskyi, M., Myronenko, M. (1927). Ukrainian spelling (in Ukr.).
15. History of the Ukrainian spelling: XVI–XX centuries. Reading-book (2004). Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
16. Ivanitsa, G. (1926). A course of Ukrainian in a summary practical narration. Gosudarstvennoe izdatelstvo Ukrainyi (in Ukr.).
17. Kolibaba, L. (2013). The second form of accusative of nouns: semantiko-grammatical features and spheres of the functionally-stylistic usage. *Materials of the 3rd International Scientific and Practical Internet-conference on Ukrainian Studies «Dialogue of Languages — Dialogue of Cultures. Ukraine and the World», November 1–4, 2012. München — Berlin — Washington D.C.*, 257–267 (in Germany).
18. Kolibaba, L. (2014). The second form of accusative case of nouns as original feature of the Ukrainian language. *Dyvoslovo*, 6, 28–32 (in Ukr.).
19. Kolibaba, L., Fursa, V. (2016). Dictionary of verbal government. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
20. Kostusiak, N.M. (2019). Actualizational forms of nouns and new lexemes in the modern Ukrainian language: aspects of investigation and problems of valuation. *Grammar space of the modern Ukrainian studies: in honor of Kateryna Horodenska*. P. 112–121. Kyiv: Vydavnychi Dim D. Burago (in Ukr.).
21. Kubaichuk, V. (2020). Chronology of language events in Ukraine: external history of the Ukrainian language of IX–XX centuries. Kyiv: «K. I. S.» (in Ukr.).
22. Kurylo, O. (1925). Comments to the modern Ukrainian literary language. Edition 3. [Kharkiv]: Knyhospilka (in Ukr.).
23. Matviienko, O. (1930). Nominative and genitive forms of accusative case. *Zbirnyk derzhavnykh tseentralnykh kursiv ukrayinoznavstva*, 3, 43–56. Kharkiv (in Ukr.).
24. The main rules of the Ukrainian spelling. (1921). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo (in Ukr.).
25. The main rules of the Ukrainian spelling. New edition. (1925). Kyiv: Chervonyi shliakh (in Ukr.).
26. Ohiienko, I. (mytropolyt Ilarion). (2010). The mother tongue. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.).
27. Ohiienko, I. (mytropolyt Ilarion). (2011). Our literary language. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.).
28. Syniavskyi, O. (1922). Advisor of the Ukrainian language. Kharkiv — Berlin — New York: Ukraino-amerykanske vyd. t-vo «Kosmos» (in Germany).
29. Syniavskyi, O. (2018). Norms of the Ukrainian literary language. Kyiv. XX. 368 p. *Reprint from the edition of 1931 (Series “The Ukrainian grammar classics”)* (in Ukr.).
30. Syniavskyi, O. (2004). A brief history of the «Ukrainian spelling». *History of the Ukrainian spelling: XVI–XX centuries. Reading-book*. P. 432–452. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
31. Sulyma, M. (1928). Ukrainian phrase. Kharkiv (in Ukr.).
32. Bilodid, I.K. (Ed.). (1969). The modern Ukrainian literary language: Morphology. Kyiv: Naukona dumka (in Ukr.).
33. Hryshchenko, A.P. (Ed.). (1997). The modern Ukrainian literary language. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).

34. Taranenko, O.O. (Ed.). (2003). Inflexion of Ukrainian language. *Ny regyh za* (in Hungary).
35. Taranenko, O.O. (2005). Modern tendencies to the revision of normative principles of Ukrainian literary language and phenomenon of purism (within the limits of grammatical categories of noun). *Linguistics*, 3–4, 85–104 (in Ukr.).
36. Tymchenko, Ye.K. (1913). Functions of genitive in the South Russian language area. *Varshava: Varshavskij uchebnyj okrug* (in Poland).
37. Tymchenko, Ye.K. (1917). Ukrainian grammar. *Kyiv: Vydavnytstvo Tovarystva «Chas»* (in Ukr.).
38. Ukrainian spelling (project). (1926). *Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy* (in Ukr.).
39. Ukrainian spelling (project). (1928). *Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy* (in Ukr.).
40. Ukrainian spelling. The first edition. (1929). *Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy* (in Ukr.).
41. Ukrainian spelling. (1933). *Kharkiv: Radianska shkola* (in Ukr.).
42. Ukrainian spelling (project of the fourth edition). (1938). *Kyiv: Radianska shkola* (in Ukr.).
43. Ukrainian spelling. (1940). *Kyiv* (in Ukr.).
44. Ukrainian spelling. (1946). *Kyiv: Ukrainske derzhavne vydavnytstvo* (in Ukr.).
45. Ukrainian spelling. (1960). The second edition. *Kyiv: Vyd-vo AN URSR* (in Ukr.).
46. Ukrainian spelling. (1990). The third edition. *Kyiv: Naukona dumka* (in Ukr.).
47. Ukrainian spelling. (1993). The fourth edition. *Kyiv: Naukona dumka* (in Ukr.).
48. Ukrainian spelling. Project of the newest edition. (1999). *Kyiv: Naukona dumka* (in Ukr.).
49. Ukrainian spelling. Project. (2003). *Kyiv* (in Ukr.).
50. Ukrainian spelling. (2019). *Kyiv: Naukona dumka* (in Ukr.).
51. Chaplenko, V. (1970). *History of the New Ukrainian Literary Language (XVII Century — 1933)*. New York (in USA).
52. Yunosova, V.O. (2003). A variant of case endings of nouns is in modern literary Ukrainian. *Kyiv: Znannia Ukrainy* (in Ukr.).

Статтю отримано 07.03.2020

Larysa Kolibaba, PhD in Philology,
Senior Research Scientist of the Department of Grammar and Scientific Terminology,
Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevskiyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: kolibaba.lm@meta.ua

THE ENDINGS OF ACCUSATIVE CASE OF NOUNS IN HISTORY OF UKRAINIAN ORTHOGRAPHY

The second form of accusative is the ancient original grammatical feature of the Ukrainian language, based on the tradition of folklore. It penetrated to the literary language from the living national language, so it was most consistently preserved verbal colloquial speech and language of fiction. Folk origin of the second form of accusative is reflected by the semantics of nouns used with the ending *-a (-я)* — these are primarily the names of concrete household objects. Instead, nouns — names of abstract concepts of masculine, that it is difficult to personify, in a folk language not so much. Because of this, the functioning of abstract nouns in the form of accusative with the ending *-a (-я)* is limited.

The main criterion that allows the second form of accusative case is semantic. It is based on the rules, presented in all editions of the academic «Ukrainian Spelling», but the register of nouns it was «let» to have this form was uneven, it was constantly narrowed, that predefined by socio-political conditions of functioning of the Ukrainian language at different time periods. Analysis of scientific and lexicographic sources from the beginning of the XX century and to this day it gives grounds to attribute the form of accusative case on *-a (-я)* to «repressed», artificially restricted in use. The difficult and regressive way of its normalization, besides lexicographic sources, is also attested by Ukrainian spellings of different years of publication.

The most complete list of nouns — the names of uncreatures of masculine of the second declension and the most fundamental rule for their endings in accusative of singular, based on a well-defined semantic criterion, is given in the «Ukrainian spelling» of 1928. Only in this edition for nouns — names of uncreatures of masculine of the second declension that is the names

of concrete objects, as only correct and only the possible ending is *-a (-я)*. Also in it, among the nouns of masculine of the second declension, in particular and the names of uncreatures, the prepositional constructs of the second accusative case are presented.

From the «Ukrainian Spelling» of 1933 to its most recent edition in 2019, the prescription for the use of accusative case with the ending *-a (-я)* has a form of a note (or rather — an exception) and fixes as normative two parallel morphological forms of accusative case of singular— on *-a (-я)* and with zero ending.

Researches of modern scientists, based on theoretical and lexicographic work 20–30th of XX of century and the language practice of the Ukrainian people from ancient times to the present, formed an objective basis for the revival of this multi-hundred-year tradition of the Ukrainian language in all functional and stylistic spheres of everyday life of the Ukrainian language, taking into account that text of note in relation to the second form of accusative, offered in the new release of the «Ukrainian Spelling» in 2019, it is needed to correct and extend, in particular to give more detailed list of lexico-semantic groups of nouns, for that the second form of accusative is an organic morphological feature, substantially to complement the register of nouns-illustrations, change placed the sequence of disposition of wordforms with a zero ending and ending *-a (-я)* and the note itself transformed into a rule.

Keywords: *accusative case, the second form of accusative case, the second accusative, genitive case, nominative case, nouns — the names of uncreatures of masculine of the second declension, ending -a (-я), zero ending.*